

ŠTEFAN OČOVSKÝ

PREHLAD LITERATÚRY A NÁČRT VÝVOJA GEOGRAFIE SÍDIEL
V BULHARSKU

Cieľom tejto práce je podať informáciu o premenách názorov na náplň a úlohy geografických výskumov sídiel v Bulharsku počas doterajšej existencie sídelnej geografie na základe publikovaných prác, ďalej sa pokúsiť o vymedzenie hlavných vývinových etáp tejto disciplíny a ich charakteristiku a napokon vypracovať podrobnú bibliografiu sídelnogeografickej literatúry. Dôraz sa kladie na charakteristiku súčasného stavu geografie sídiel, resp. jej vývoja od roku 1945, a na bibliografiu prác z povojnového obdobia (do konca roka 1967). Zoznam staršej literatúry nie je úplný a zahrnuje len významnejšie a dostupnejšie práce. Rozbor začiatočných štádií vývoja sídelnej geografie sa opiera o hodnotenia publikované v citovaných štúdiách. Keďže v povojnovom období sa v Bulharsku geografický výskum sídiel uskutočňuje spolu s výskumom obyvateľstva v rámci jednej ekonomicko-geografickej disciplíny, používa sa v tejto práci pojem „geografia sídiel“ len ako pomocné označenie.

Geografia sa ako vedecká disciplína v Bulharsku sformovala až koncom 19. stor. Jej vznik úzko súvisí s vytvorením prvého odborného pracoviska — Geografického ústavu Sofijskej univerzity r. 1898.

Významnú úlohu pri zrode geografie a hľadaní jej budúcej orientácie zohral A. I š i r k o v. Tento najvýznamnejší bulharský geograf obdobia začiatočného štádia vývoja geografie mal veľký vplyv aj na vývoj sídelnogeografických výskumov. Pod vplyvom nemeckej geografickej školy považoval za hlavnú geografickú disciplínu antropogeografiu, ktorej najdôležitejšou časťou bola práve geografia sídiel a obyvateľstva. Preto sa toto odvetvie začalo aj v Bulharsku rozvíjať relatívne najintenzívnejšie. Výraznú prevahu získali práce so sídelnogeografickou tematikou, najmä v medzivojnovom období, keď bola geografia obyvateľstva a sídiel tradičnou sférou činnosti takmer všetkých antropogeografov a úspešne sú zastúpené aj v novšej geografickej literatúre.

V doterajšom vývoji bulharskej geografie sídiel sa dajú vyčleniť tri hlavné obdobia: 1. štádium konštituovania sa geografie sídiel ako vedeckej disciplíny, 2. štádium vývoja od začiatku 20. stor. do roku 1945 (obdobie antropogeografie), 3. štádium vývoja po roku 1945.

Takéto rozdelenie možno uskutočniť na základe používaných metodických postupov, celkového náhľadu na predmet a úlohu geografie sídiel a s tým súvisiace tematické zameranie prác, ktoré v jednotlivých štádiách vznikli. Z tohto hľadiska sa dá druhé štádium rozdeliť ešte na dve časti — *obdobie do dvadsiatych rokov* a *medzivojnové obdobie*. Treba poznamenať, že stanovené časové hranice možno chápať len ako orientačné určenie tých miest vo vývoji sídelnej geografie, v ktorých prebiehali zmeny, podmienajúce formovanie sa uvedených štádií. Prítom tieto zmeny boli vlastne dlhotrvajúcim procesom a momenty charakteristické pre jednotlivé štádiá sa uplatňovali iba postupne.

Výnimkou je však rok 1945, ktorý znamená náhly zlom v metodológii celej geografickej vedy.

V bulharskej literatúre jestvuje len niekoľko štúdií zaoberajúcich sa rozborom literatúry a prehľadom vývoja sídelnej geografie. Najvýznamnejšie z nich sú práce L. Dineva (25, 26), ktorý analyzoval vývoj geografie obyvateľstva a sídiel, ďalej štúdia I. Velčeva (97), venovaná hodnoteniu vývoja a budúcich úloh geografie miest, ako aj partie o sídelnej geografii v práci I. Penkova — L. Dineva — M. Mičeva — B. Ivanova (82) a I. Velčeva (91). Určité hodnotenia obsahujú aj ďalšie práce, avšak sú užšie zamerané (ako úvod k nejakému čiastkovému problému alebo javu.) V oblasti vidieckeho osídlenia podávajú napr. prehľad o výskumoch rozptýlených sídiel práce L. Dineva (19, 20), I. Penkova (75) a L. Dineva — N. Mičeva (27); literatúru o niektorých otázkach z geografie miest rozoberá I. Penkov — E. Lozanov (83).

Zo štúdií publikovaných v zahraničí môžeme okrem spomínaného článku L. Dineva (26) uviesť práce A. Beškova — L. Dineva (14), I. Penkova (77), ale najmä súhrnné hodnotenie bulharskej geografie obyvateľstva a sídiel od E. B. Valeva (86).

Po ére prvých pokusov o opis sídelnogeografických javov v prácach so všeobecnejším zameraním, prípadne v učebniciach zemepisu, začali sa koncom 19. stor. publikácie výsledkov sídelných výskumov trvale presúvať z historickej a etnografickej literatúry do formujúcej sa geografie. Hoci práve z tohto prvého vývojového štádia majú svoj význam aj pre neskorší vývoj, nebudeme sa ich hodnotením bližšie zaoberať.

Väčšiu pozornosť si však už zasluguje prvá fáza druhého štádia, t. j. obdobie zhruba do polovice dvadsiatych rokov tohto storočia. Charakter sídelnogeografických prác tu výrazne ovplyvnila metodická štúdia A. Iširkova (46), ktorá bola dlhý čas vzorom pre geografické spracovanie sídelnej problematiky. A. Iširkov sám publikoval niekoľko prác, najmä o mestách (47, 48) a získal pre výskum sídiel mnoho ďalších pracovníkov. Avšak prisilný vplyv nemeckej antropogeografie poznačil všetky práce tohto obdobia. L. Dinev (25) o nich hovorí, že neberú v dostatočnej miere ohľad na úlohu a pôsobenie spoločensko-ekonomických faktorov pri vývoji sídiel, ale naproti tomu zdôrazňujú vplyv geografického prostredia a kultúrne, resp. duchovné vlastnosti obyvateľstva. Typickou črtou deterministického poňatia bolo najmä chápanie sídiel v úzkej závislosti od prírodnej zložky prostredia a tým aj dôraz na skúmanie ich polohových vzťahov (49). Pritom všetkom práce napísané v duchu poňatia A. Iširkova majú aj z dnešného hľadiska značnú hodnotu, už len preto, že poskytujú množstvo cenného faktického materiálu.

Neustále vzrastajúci záujem o sídla a rozširovanie pohľadu antropogeografického smeru si vyžiadal určité korektúry v zaužívanom prístupe. Signalizujú to už uvedené práce (101, 33, 4), ale najmä nový metodický návod J. Zacharieva, publikovaný v časopise: Učiliščen pregled, r. 1928, č. 6, ktorý potom kriticky prehodnotil I. Batakliiev (6). V práci (25) sa charakterizuje metodika J. Zacharieva, a to ako rozšírený, podrobnejší pohľad na sídla, ale zároveň s prívlekmým zameraním na ich historicko-archeologickú a etnografickú stránku. Naproti tomu prístup I. Bataklieva (6, 5) možno už považovať za prechod k druhej fáze sledovaného vývojového štádia, ktorá sa okrem výrazného kvantitatívneho vzostupu sídelnej geografie vyznačuje aj zmenami v metodológii. Neopúšťa sa síce antropogeografická báza, ale intenzívne sa prijímajú impulzy od silne sa rozvíjajúcej francúzskej geografickej školy, ktorá sa ukázala pre bulharské pomery prijateľnejšia ako nemecká antropogeografia. Jedným z dôvodov, prečo sa začal klásť väčší dôraz na výskum súčasného krajobrazu, ako na vývojové štú-

dium landschaftu, bol značný nedostatok nielen podrobných archívnych prameňov, ale i mapových podkladov. Preto tu historický, resp. morfológicko-genetický smer výskumu sídiel nemohol nájsť širšie uplatnenie a pri určovaní typov sídiel sa nečlenili podľa formy, ktorú sídelné jednotky v pôdoryse vytvárajú, ale spravidla podľa stupňa zoskupenia, resp. rozptýlenia sídelných jednotiek. Ďalšou významnou črtou, ktorá súvisela so zameraním sa na súčasnú krajinu, bolo štúdium sídiel podľa oblastí, čo viedlo ku tematickej prevahe prác o vidieckych sídlach. Pomerne malé zastúpenie geografie miest sa vysvetľuje aj slabým rozvojom miest v tomto čase. Na druhej strane charakter vidieckeho osídlenia spôsobil, že sa venovala takmer výlučne pozornosť rozptýleným alebo polorozptýleným sídlam na úkor kompaktných dedín.

Významným príspevkom pre rozvoj sídelnej geografie v tomto štádiu bolo dielo G. Gunčeva, ktorý sa najviac zaslúžil o dokončenie spomínaných metodologických premien. V úvodnom článku špeciálneho sídelnogeografického časopisu, ktorý sám založil, rozobral dovtedajšie výsledky tejto disciplíny a načrtnol jej budúci program (37). Pritom treba poznamenať, že ani práce G. Gunčeva, ani ostatných geografov, najmä v tom čase vstupujúcich do vedeckej činnosti (T. Jordanov, I. Penkov, L. Dinev), sa neuspokojili s mechanickým prevzatím princípov z niektorej inej školy, ale ich prispôbovali požiadavkám výskumu bulharského osídlenia. Avšak odchyľky jestvujú aj v interpretácii hlavných metodických zásad antropogeografie. Napr. determinujúci vplyv geografického prostredia, ktorým sa takmer vždy myslel iba vplyv jeho prírodnej zložky, preniesol A. Beškov zase na časť ekonomickej zložky — dopravu (11).

Po stránke tematického zamerania predstavujú v literatúre medzivojnového obdobia jednu z najpočetnejších skupín práce zaoberajúce sa rozptýleným osídlením. Problematiku rozptýlených sídiel najkomplexnejšie podávajú práce L. Dineva (19, 20), ďalej je súčasťou všeobecných, prípadne širšie zameraných štúdií o sídlach (85, 53, 8, 40, 71) alebo oblastno-geografických štúdií (101, 33, 52, 36, 41, 17). Viaceré monografie boli tiež venované dedinám i mestám s rozptýleným charakterom (18, 69, 41). Ďalšiu tematickú skupinu predstavujú monografie sídiel, do ktorých okrem už spomenutých môžeme ešte zaradiť komplexné charakteristiky miest (103, 5, 1, 70, 4) a dedín (16, 54). Významnú, aj keď počtom veľkú skupinu tvoria súhrnné práce o sídlach (85, 40, 37, 53). Zvyšok predstavujú práce zaoberajúce sa niektorými čiastkovými problémami sídiel, napr. ich polohou (7, 11), vývojom (8, 38, 102, 34), otázkami premenovania názvov sídiel (9, 10), vzťahom mesta k zázemiu (39) a pod.

Doteraz spomínaná literatúra nepredstavuje kompletný zoznam sídelnogeografických publikácií, ale zahŕňa všetky významnejšie práce. Vidíme, že sídelnogeografická literatúra v období do roku 1945, hoci tu šlo o najvyvinutejšie odvetvie antropogeografie, nie je veľmi rozsiahla. Okrem toho mnohé dôležité problémy neboli vôbec skúmané, čo súviselo aj s vtedajšími názormi na náplň a úlohy sídelnej geografie. Nehľadiac na určité teoretické omyly a z nich vyplývajúce dôsledky na geografické výskumy, dosiahla bulharská geografia vo svojom antropogeografickom štádiu mnohé cenné výsledky, ktoré nespočítavajú len v nahromadení konkrétnych poznatkov o sídlach, ale môžu byť aj cenným inšpiračným zdrojom pre dnešné výskumy.

Politické zmeny koncom druhej svetovej vojny zasiahli hlboko aj bulharskú geografiu. Všeobecný trend vo vede — prechod na pozície historického a dialektického materializmu — sa prejavil aj v sídelnej geografii. Vtedy sa takmer úplne zavrhol jej antropogeografický štádium a začala sa budovať nová veda. Všetky teoretické koncepcie, ako aj praktické postupy sa prevzali zo sovietskej geografie, ktorá už v tejto oblasti mala určité výsledky. Pod týmto vplyvom sa geografia sídiel a obyvateľstva spojila v jednu

disciplínu ekonomickej geografie a takýto stav dodnes trvá. Avšak dôraz na skúmanie ekonomickej (výrobnej) zložky viedol k rozvoju, predovšetkým geografie priemyslu, dopravy, poľnohospodárstva, čo súviselo aj s praktickými potrebami riešenia takýchto otázok v období povojnovej výstavby hospodárstva krajiny. Určitú úlohu zohrala aj pomerne slabá rozvinutosť geografických výskumov obyvateľstva a sídiel v ZSSR, ktoré sa tu zintenzívnili až v päťdesiatych rokoch. Preto sa aj v bulharskej literatúre v prvých rokoch po vojne len veľmi pomaly začali objavovať sídelnogeografické práce. Prvá z nich je z roku 1947 (72), významnejšie štúdie však vznikli až o rok neskôr (73, 87, 2). Avšak celkove môžeme prvé povojnové desaťročie hodnotiť len ako obdobie hľadania spôsobov správneho uplatnenia nového metodologického prístupu. V tomto pokusnom období zohrali negatívnu úlohu okrem už spomínaných príčin najmä nedostatky v teoretickom rozpracovaní základných otázok predmetu, metód a cieľov sídelnej geografie. V tejto situácii, keď starý prístup bol rázne odsúdený a nový ešte nebol dost ujasnený, začali sa geografi pri publikovaní prác o sídlach orientovať vo veľkej miere na sféru populárnovedeckú, a to predovšetkým na monografie miest.

Od polovice päťdesiatych rokov si geografia sídiel začala znovu získavať svoje, v minulosti významné postavenie. Sídlami sa začalo zaoberať stále viac pracovníkov, čo umožnilo nielen zvýšiť počet publikácií, ale aj ich vedeckú hodnotu a rozšírenie skúmanej problematiky. Tento rozvoj bol naďalej silne determinovaný názormi na miesto sídelnej geografie v systéme geografickej vedy, jej úlohy a metodiku, ktoré sa stále konfrontovali s výsledkami sovietskej školy. V metodologických diskusiách sa prijal názor prevládajúci u viacerých autorov v ZSSR (napr. V. V. Pokšiševskij), že geografický výskum sídiel sa uskutočňuje v rámci geografie obyvateľstva, ktorá ako súčasť ekonomickej geografie študuje štruktúru, rozmiestnenie a teritoriálnu organizáciu obyvateľstva vo vzťahu s výrobou a odhaľuje zákonitosti ich zmien. V novších teoretických diskusiách sa však už objavili hlasy poukazujúce na určitú jednostrannosť takéhoto prístupu, ale zatiaľ neboli sformulované návrhy na jeho zmenu a geografia sídiel v Bulharsku sa stále rozvíja v rámci širšie chápanej geografie obyvateľstva. Dôvody na prehodnotenie prívelmi úzkeho chápania predmetu sídelnej geografie, orientovanej predovšetkým na ekonomickú sféru, sa môžu najskôr vyvinúť pri geografii miest, ktorá už rozpracovala aj svoje špecifické problémy a prejavila snahu po osamostatnení (97). Na druhej strane musíme zdôrazniť, že uvedená koncepcia sa priaznivo prejavila vytvorením možnosti pre využitie výskumov v hospodárskej praxi, čo je tiež jednou z charakteristických črt bulharskej geografie.

Spolu s riešením teoretických otázok sa pracuje aj na vyjasnení metód ekonomicko-geografického štúdia sídiel. Vzhľadom na pomerne malú vedeckú základňu, ako aj jednostrannú orientáciu sa však zatiaľ nedosiahli významnejšie výsledky. Mnohé práce majú ešte znaky zotrvávania na opisnej metóde, alebo sa nedostávajú ďalej od analýz štatistických materiálov. Taktiež sa málo využívajú metodické postupy, ktoré používajú geografi v nesocialistických štátoch.

V protiklade s predvojnovým stavom sa v súčasnej bulharskej sídelnej geografii začal klásť dôraz na geografiu miest, no tradičné štúdium sídiel menších oblastí sa rozvíja ďalej. Z geografie miest sú najpočetnejšie zastúpené monografické charakteristiky miest a práce, zaoberajúce sa ich klasifikáciou podľa rôznych hladísk. V geografii vidieckych sídiel už dlho prevládajú práce o rozptýlenom osídlení.

Zo súhrnných štúdií treba ešte spomenúť (okrem už spomínaných hodnotení vývoja sídelnej geografie alebo prehľadu literatúry (25, 26, 82, 91, 97) skupinu zaoberajúcu sa všeobecne sídlami celej krajiny (67, 77, 78). Z nich je zaujímavá práca (67), ktorá rozoberá niektoré otázky delenia sídiel na typy, t. j. na mestá, dediny atď. V súčasnosti

totíž jestvujú v oficiálnej typizácii mnohé abnormality vyžadujúce si podstatnú korektúru, pretože bulharské sídla, vďaka rýchlemu rozvoju výroby a zmenám jej územného rozmiestnenia, sa nachádzajú v období zložitých a intenzívnych premien. To sa týka nielen miest, ktoré s posilňovaním svojej hospodárskej bázy, najmä priemyselnej, veľmi menia svoju veľkosť, výzor, vnútornú štruktúru a celý komplex vzťahov k okoliu, ale aj vidieckych sídiel, kde sú dôsledky nových vplyvov (napr. kolektivizácia) rovnako markantné.

Literatúra z *geografie miest* môžeme rozdeliť do niekoľkých skupín. Najväčšiu skupinu predstavujú monografické charakteristiky miest, z ktorých však väčšina bola publikovaná v edíciách populárno-vedeckého charakteru, čo, prirodzene, ovplyvnilo ich obsahovú náplň a formu spracovania. Monografií miest čisto vedeckého rázu je iba niekoľko (74, 62, 56, 59). Ich spoločnou črtou je snaha podať komplexnú ekonomicko-geografickú charakteristiku študovaných miest, s ohľadom na miestne podmienky a zvláštnosti doterajšieho vývoja, súčasný stav, vzťahy s okolím a perspektívy rozvoja v budúcnosti.

Dôležitú skupinu tvoria práce zaoberajúce sa klasifikáciou miest. Táto problematika sa objavila už v prácach zo štádia pred rokom 1945, avšak zmenená metodológia v povojnovom období mala za následok nový prístup ku klasifikácii. V odvolaní na teoretické práce sovietskych geografov sa začal presadzovať predovšetkým komplexný, ekonomicko-geografický pohľad na klasifikáciu miest. Zatiaľ sa to ešte neprejavilo v konkrétnej práci, doteraz publikované štúdie triedia mestá len podľa jedného, najviac dvoch kritérií. Najčastejšie používaným kritériom je veľkosť miest, t. j. počet obyvateľov (94, 95, 83). Pokusom o funkcionálnu klasifikáciu miest, vychádzajúcu však iba z odvetvovej štruktúry ekonomicky činného obyvateľstva, sú uvedené práce (93, 100). Podobne je táto problematika spracovaná aj v prehľadnej štúdií o osídlení v geografickej monografii Bulharska (78).

Kritický rozbor doterajších publikácií o klasifikácii miest a návrhy zdokonalenia ďalších výskumov týkajúcich sa faktologickej i metodologickej sféry obsahujú štúdie I. Penkova, E. Lozanova a I. Velčeva (83, 97). Vidno v nich dve rozdielne pozície, z ktorých bulharskí geografi klasifikujú mestá, avšak tieto rozdiely sa prejavujú len pri klasifikácii, zatiaľ čo teoretické a podstatné metodické zásady sú rovnaké u všetkých autorov a odpovedajú spomínanej koncepcii. Všeobecne sa prijíma mienka o nutnosti prihliadať pri klasifikácii miest na ich špecifické črty dané miestnymi podmienkami (poloha) a historickým vývojom.

Do tretej skupiny zaraďujeme práce zaoberajúce sa rôznymi čiastkovými problémami miest. Patrí sem najmä štúdium vývoja niektorých znakov miest, ako napr. veľkosti podľa rozlohy a počtu obyvateľov (58, 72) alebo ekonomickej bázy mesta (2), ďalej štúdium obyvateľstva miest (22, 32), priemyslu v mestách (44, 45) a pod.

V geografii vidieckych sídiel sa okrem malého počtu monografických štúdií dedín (51, 99) a niekoľko tematicky rozmanitých prác venuje hlavná pozornosť rozptýlenému osídleniu. Po roku 1945 sa s orientáciou výskumov na potreby výstavby národného hospodárstva vidiecke sídla najčastejšie dostali do geografických štúdií pri výskumoch, zameraných na novú organizáciu poľnohospodárskej výroby, na vystrojenosť rôznymi službami a podobnými problémami, ktoré vyvolali spoločensko-ekonomické a politické premeny povojnového obdobia. Takéto práce však svojou povahou väčšinou nepatria do rámca sídelnej geografie. Ako výnimky môžeme uviesť práce týkajúce sa prestavby vidieckych sídiel (63), ich triednej štruktúry (55, 61) a zmeny vo fyziognómii (12, 13).

Dôraz na výskumy z hľadiska praxe najaktuálnejšie musel nutne priviesť pozornosť geografov predovšetkým na rozptýlené osídlenie, ktoré je v Bulharsku pomerne značné.

Rozptýlené sídla, ktoré vznikli v mnohých horských oblastiach v podmienkach iného hospodárskeho systému, nevyhovujú dnes tak z hľadiska nových požiadaviek na organizáciu poľnohospodárskej výroby s takmer úplnou kolektívizáciou, ako aj z hľadiska snáh zlepšiť celý komplex životných podmienok. Geografi preto realizujú podrobné štúdie zamerané na prestavbu tohto typu osídlenia na priaznivejšie a vyhovujúcejšie formy. Ich základom prirodzene musí byť komplexná charakteristika súčasného stavu sídiel rozptýleného typu (75, 76, 27, 66, 68, 21, 24). Dnešné práce o rozptýlenom osídlení nadväzujú na pomerne bohatú literatúru z predvojnového obdobia, vidíme v nich však niekoľko nových momentov. Jednak sa viacej zameriavajú na spoznanie skutočností dôležitých pre riešenie budúceho plánovitého a cielavedomého usmerňovania vývoja sídiel rozptýleného typu (čo práce predvojnového štádia neobsahovali), jednak prijímajú pozmenený názor na dôležitosť pôsobenia jednotlivých príčin, ktoré podmienili vytváranie rozptýlených sídiel. Zatiaľ čo literatúra antropogeografického štádia videla tieto príčiny predovšetkým v determinujúcom vplyve prírodných podmienok (horský reliéf), začali sa teraz za rozhodujúce klásť vplyvy spoločenskoekonomických a niekde i politických (napr. obdobie tureckej okupácie) pomerov počas osídľovacieho procesu.

Osobitnú skupinu prác v sídelnogeografickej literatúre predstavujú charakteristiky sídiel určitej oblasti. No takýchto prác je zatiaľ pomerne málo (76, 81, 28, 90). Častejšie tvoria sídla iba jednu časť v širšie zameraných ekonomicko-geografických oblastných štúdiách (73, 60, 89, 42, 50, 92), ktorých počet, najmä v poslednom čase, vzrastá v súvislosti s intenzívnou sa rozvíjajúcimi výskumami tzv. mikrorajónov (napr. práce 65, 80, 35).

Sídla alebo aspoň niektoré časti sídelnej problematiky tvoria dôležitú súčasť aj v niektorých prácach z geografie obyvateľstva (64, 96, 3, 23). Je to tak nielen preto, že si to vyžadovala spracovaná téma, ale aj v dôsledku spájania geografie obyvateľstva a sídiel do jednej disciplíny ekonomickej geografie. Ako zvláštnu podskupinu môžeme sem zaradiť práce zamerané na štúdium zdrojov a bilancii pracovných síl, a to najmä vo vidieckych priestoroch, ktoré si vyžiadal proces vyludňovania vidieka v dôsledku rýchleho rastu urbanizácie (28, 29, 30, 15, 98).

Významné miesto v bulharskej sídelnogeografickej literatúre majú aj práce populárno-vedeckého charakteru. Takmer všetky z nich sú venované mestám. Sú to jednak články o mestách Bulharska, publikované v geografických popularizačných časopisoch „Geografski pregled“ a novšie „Geografija“, jednak pre tento účel upravené ekonomicko-geografickými pasážami, vydané ako samostatné monografické publikácie (84, 88, 31, 43, 79, 57). Cieľ týchto prác je hlavne informatívny.

Z doterajšieho hodnotenia vývoja a súčasného stavu bulharskej geografie sídiel vidíme, že hoci bola vždy jednou z najrozvinutejších disciplín tak štádia antropogeografie, ako aj ekonomickej geografie (vo formálnom spojení s geografiou obyvateľstva), jestvuje ešte celý rad základných problémov, ktoré dosiaľ alebo vôbec neboli objektom jej štúdia, alebo im bola venovaná len malá pozornosť. Týka sa to v prvom rade teoretickej a metodologickej sféry, pretože doteraz nejestvuje práca, ktorá by vytyčila predmet metódy a úlohy geografického štúdia sídiel na území Bulharska. Zlepšenie v tomto smere, ako aj rozšírenie objektu štúdia o doteraz neriešené problémy vidí I. Velčev (97) jednak v zintenzívnenom čerpaní impulzov z celosvetovej sídelnogeografickej literatúry, a to aj z nesocialistických štátov, jednak vo zvýšení systematickosti a usmernenosti cieľov výskumov, ktoré možno zabezpečiť početnejším kádrovým obsadením tejto disciplíny. (Hoci z prehľadu literatúry vidno, že sa geografiou sídiel zaoberali mnohí geografi, iba niekoľkí v nej pracujú trvalejšie.)

Na druhej strane treba konštatovať, že vysoký stupeň rozpracovania niektorých prob-

lémov a dosiahnuté výsledky uskutočnených výskumov miest a dedín sú nielen závažným prínosom geografie sídiel do škály poznatkov bulharskej geografie, ale už teraz sú významným príspevkom k riešeniu praktických úloh, ktoré sa usmerňovaním pomerov v osídlení krajiny zaoberajú. Aplikčné tendencie sa v poslednom období najmä od polovice päťdesiatych rokov zosilňujú v súvislosti so zintenzívnením vedeckej činnosti v sídelnej geografii. Pri celkovom hodnotení je však potrebné upozorniť aj na úspechy geografie sídiel pred rokom 1945.

L. Dinev vo svojej práci (25) vytýčil hlavné úlohy geografie obyvateľstva a sídiel v najbližšom období. Pre výskum sídiel z nich vyplýva potreba plniť predovšetkým:

a) vyjasnenie a rozpracovanie princípov a metodológie geografie obyvateľstva a sídiel ako ekonomicko-geografickej disciplíny a určenie jej prakticko-aplikačných úloh, spojených s výstavbou krajiny; zdokonaľovanie vedecko-výskumných metód;

b) štúdium typológie sídiel a špeciálne rozptýlených sídiel vzhľadom na ich správnejší urbanistický vývoj a zoskupovanie;

c) neustále rozpracúvanie a zdokonaľovanie klasifikácie mestských a vidieckych sídiel vzhľadom na správne vypracovanie ich perspektívnych plánov. Rozpracovanie problémov transformácie veľkých vidieckych sídiel na mestské sídla. Výskum ekonomicko-geografických problémov malých, stredných a veľkých miest vzhľadom na ich perspektívny rozvoj;

d) komplexný výskum geografie obyvateľstva a sídiel v jednotlivých rajónoch, sub-rajónoch a mikrorajónoch. Objasňovanie rajónotvorného významu obyvateľstva a sídiel vzhľadom na správnejšie ohraničovanie taxonomických jednotiek pri ekonomicko-geografickej rajonizácii.

LITERATÚRA

1. Aleksiev A., *Grad Ploudiv*. Geografsko-stopansko razvítie. APP, g. II, kn. I, 1939 až 1940, 5–34. — 2. Alexandrov L., *Pričini za upadka na grad Melnik*. GP, g. II, kn. 4–5, 1948, 43–46. — 3. Atanasov M., *Narastvane na gradskoto naselenie u nás*. Ikonomičeska misal, kn. 3, 1963, 68–80. — 4. Batakliiev I., *Grad Tatar-Pazardžik*. Sofia 1923. — 5. Batakliiev I., *Grad Bansko*. GSU-IFF, kn. XXI, 1928)/29, 5. — 6. Batakliiev I., *Kám vâprosa za antropogeografskite izučvanija v Bolgarija*. Učiliščen pregled, Sofia 1929. — 7. Batakliiev I., *Položenie razpredelenie na seliščata v zavisimosti ot zemnopoverchnite formi s ogled kám seliščata v Bolgaria*. GSU-IFF, kn. XXVII, 2, 1931, 1–20. — 8. Batakliiev I., *Istoriija na zaselvaneto i formi na seliščata*. Trud. na Statist. inst. za stop. Proučv., No 2–3, 1936. — 9. Batakliiev I., *Po voprosa za preimenuvanite selišča v Pazardžiška okoliija*. APP, g. I, kn. III, 1938, 101–105. — 10. Batakliiev I., *Preimenuvane na seliščata v Bolgaria*. APP, g. I. kn. III, 1938, 99–101.

11. Beškov A., *Stopanskoto značenie na žp. linija Sofija-Varna*. Sofia 1940. — 12. Beškov A., *Kám voprosa za izmenenie oblika na našite selišča*. Istoriija i geografija, 6, 1959. — 13. Beškov A., *Promeni v materialnata kultura na bolgarskoto selo stanali v poslednite 20 godini*. Problemi na geogr. v NR Bolgarija, 1964, 177–187. — 14. Beškov A., Dinev L., *Geografija v Bolgarii*. Voprosy geografii, sb. 44, Moskva 1958, str. 60–82. — 15. Borisov Z., *Trudovite resursi na s. Jakoruda i tjachnoto izpolzuvanije*. Izv. BGD, 4(14), 1964, 51–59. — 16. Cvetkov A., *Selo Dolna Banja — Ichtimanska okoliija*. APP, g. II, kn. I, 1939–40, 92–108. — 17. Dinev L., *Pokrajninato Dospat*. Izv. BGD, VII, 1939, 245–257. — 18. Dinev L., *Selo Lukovo*. Izv. BGD, VIII, 1940, 2–13. — 19. Dinev L., *Seliščnata oblast po Iskárskija prolom*. GSU-IFF, 39, 1942/43. — 20. Dinev L., *Kolibarskite selišča v Stredna Stara planina*. Izv. BGD, 10, 1943, 277–299.

21. Dinev L., *Iskárski prolom*. Sofia 1958. — 22. Dinev L., *Naselenieto na grad Sofia*.

Izv. BGD, II(XII), 1959, 95—102. — 23. Dinev L., *Naselenie*. Geografija na Bolgarija, t. II, Sofia 1961. — 24. Dinev L., *Stara planina*. Sofia 1962. — 25. Dinev L., *Sostojanie i zadači na geografijata na naselenieto i seliščata v Bolgarija*. Izv. BGD, V(XV), 1965, 43—54. — 26. Dinev L., *Stan i zadana geografii zaludnienia i osadnictva v Bulgarii*. Przgl. geograficnzny, 1966, z. 2, 199—204. — 27. Dinev L., Penkov I., Mičev N., *Prisnatite selišča v Bolgarija*. Problemi na geogr. v NR Bolgarija, 1964, 201—210. — 28. Dinev L., Velčev I., Borisov Z., Krāstev K., *Strukturni osobennosti, razpredelenie i problemi na trudovite resursi na selata ot Perniški okrug*. GSU-GGF, 1964, 201—205. — 29. Dinev L. a kol., *Njakoī osnovni ikonogeogr. problemi na naselenieto i trudovite resursi vov Vidinski okrug*. GSU-GGF, 1965, 105—136. — 30. Dinev L., a kol., *Geografsko razpredelenie, struktura i problemi na naselenieto i trudovite resursi v Pazardžiški okrug*. GSU-GGF, 1966, 157—223.

31. Dojkov V., *Ruse*. Sofia 1959. — 32. Dojkov V., *Problemi na naselenieto na grad Ruse s ogled perspektivnoto mu ikonogeogr. razvitie*. GSU-GGF, t. 60, 1967. — 33. Dončilov K., *Burel*. GSU-IFF, kn. XIX, 2, 1923, 1—250. — 34. Dujčev I., *Proučvane na minaloto na našite selišča*. APP, g. I, kn. I, 1938, 38—47. 35. Džarova E., *Ikonogeografska karakteristika i problemi na Peščerskija mikrorajon*. Izv. GI, X, 1966, 213—240. — 36. Gunčev G., *Vakarel*. Antropogeogr. proučvanija. GSU-IFF, XXIX, 8, 1933, 1—188. — 37. Gunčev G., *Poseliščno-geografskite proučvanija v Bolgarija — postiženija i zadači*. APP, g. I, kn. I, 1938, 3—37. — 38. Gunčev G., *Izčesznalite selišča v Bolgarija*. APP, g. I, kn. II, 1938, 38—55. — 39. Gunčev G., *Die Beziehungen der Stadt Sofia zum Lande*. Compt. rendus du Congr. internat. de Géogr., 1938, 262—274. — 40. Gunčev G., *Bolgarskite selišča*. APP, g. II, kn. 3—4, 1939—40.

41. Gunčev G., *Gabrovo i Gabrovsko*. APP, g. II, kn. 4, 1941. — 42. Christov T., *Elinpelinska okoliija-ikonogeogr. izsledvane*. GSU-BGGF, 1959, 85,—158. — 43. Christov T., Varna, Sofia 1960. — 44. Christov T., *Struktura i teritorialno razpred. na promyšl. v Sofija*. GSU-BGGF, 1962, 117—180. — 45. Christov T., *Otnosno promyšl. nasitenost na gradovete v Bolgarija*. GSU-GGF, 1966, 125—155. — 46. Iširkov A., *Upātuvane za izučavane na seliščata v bolgarskite zemi*. Učiliščen pregled, XI, 1906, č. 2. — 47.

za izučavane na seliščata v bolgarskite zemi. Učiliščen pregled, XI, 1906, č. 2. — 47. Iširkov A., *Charakterni čerti na gradovete v Carstvo Bolgarija*. GSU-IFF, t. XXI, 7, 1925. — 48. Iširkov A., *Grad Kopriušica*. Sofia 1926. — 49. Iširkov A., Radev Z., *Našite selišča v svrāzka s tjachnata nadmorska vysočina*. Bolg. ikonom. d-vo, g. X, kn. 1, 1906. — 50. Ivanov B., *Ikonomičeski problemi na Tetevenskija podrajon*. GSU-BGGF, 1958, 175—332.

51. Ivanov B., *Ikonogeogr. charakt. i problemi na občina Izbor, Perniško*. GSU-GGF, t. 56, 1960, 195—256. — 52. Jaranov D., *Razlog*. Makedonski pregled, g. VIII, 1932. — 53. Jaranoff D., *Die Siedlungstypen in der östl. u. zentr. Balkanhalbinsel*. Zeitschr. d. Gesell. f. Erdkunde, N. 5—6, 1934, 183—191. — 54. Jordanov T., *Selo Knjaz-Borisovo Charmanlijsko*. APP, g. II, kn. I, 1939—40, 73—90. — 55. Kazandžiev M., *Kom voprosa za klasovoto razsloenie na našeto selo*. Novo vreme, g. 24, kn. 8 a kn. 10. — 56. Kiradžiev S., *Problemi i ikonogeogr. struktura i oblik na grad Samokov*. Ist. i geogr., kn. 5, 1959. — 57. Sliven. Sofia 1963. — 58. Kjurkčiev D., *Teritorialno razrastvanie na gradovete v Bolgarija*. Geografija, 1959, kn. 4. — 59. Krastev K., *Ikonogeogr. charakt. i problemi na gr. Červen Brjag*. GSU-BGGF, t. 56, 1963, 135—194. — 60. Marinov Ch., *Ikonogeogr. problemi na Dobruđa*. God. na VFSI, g. XII, 1956, 1—112.

61. Mastikov P., *Klasovoto razsloenie v našeto selo*. Narodnostop. archiv, g. III, kn. 3, 1948, 223—242. — 62. Mičev M., *Grad Mezdrava*. GSU-BGGF, 1956, 1—102. — 63. Mičev M., Vučkov I., Stanev I., *Verchu njakoī osnovni voprosi pri zemeustrojavaneto na uedrenite TKZS*. God. Inž. — str. fakult., Str. arch. i chidr., kn. 1, t. 14, 1963. — 64. Mičev N., *Po vopr. za perspekt. izčislenie na naselenieto na našite selišča*. Izv. BGD, kn. 2(12), 1959, 87—94. — 65. Mičev N., *Elenski mikrorajon*. Izv. GI, t. VII, 1963. — 66. Mičev N., *Stopanskogeogr. probl. v razvitiето na kolib. sedlišča v Stredna Stara planina*. Izv. GI, t. IX, 1965, 189—222. — 67. Mičev N., *Vidove naseleni mesta v Bolgarija i nasoki v tjachnoto razvitie*. Izv. BGD, kn. 5(15), 1965, 145—151. — 68. Mičev N., *Sost. i probl.*

v izpolzovaneto na trud. resursi na kolib. selišča v Gabrovski okrug. Izv. BGD, kn. 7(17), 1967, 127—139. — 69. Penkov I., *Selo Kazičane*. APP, g. I, kn. IV, 1938, 16—50. — 70. Penkov I., *Grad Trojan*. Trojan 1941.

71. Penkov I., *Kulturen landšaft*. Izv. BGD, kn. X, 1943, 63—125. — 72. Penkov I., *Razvitiето na našite golemi gradove*. Učiliščen pregled, 1947, kn. 5—6, 429—431. — 73. Penkov I., *Stopansko-geogr. charakt. na rajona Dragičevo-Pernik-Batanovci*. GSU-IFF, 1948, — 74. Penkov I., *Stopansko-geogr. charakt. na Vazovgrad*. Sbornik Iv. Vazov, 1950/51. — 75. Penkov I., *Otnosno prisnatite selišča v Bolgarija*. Izv. BGD, kn. 2(12), 1959, 77—84. — 76. Penkov I., *Verchu njakoi ikonomgeogr. problemi na naseleniето i seliščata v Smoljanska okoliya*. GSU-BGGF, 1960, 121—156. — 77. Penkov I., *Die Siedlungen Bulgariens*. Mitteil. d. Geogr. Gesell. d. DDR, H. 17, 1960. — 78. Penkov I., *Seliščata v Bolgarija*. Geografija na Bolgarija, t. II, Sofia 1961. — 79. Penkov I., *Pleven*. Sofia 1962. — 80. Penkov I., *Ikonomgeogr. charakt. i problemi na mikrorajona na gr. Kosteneц*. GSU-GGF, 1965, t. 58, 137—191.

81. Penkov I., *Opit za klasifikacija i charakt. na seliščata v mikroraj. na grad Kosteneц*. GSU-GGF, 1966, t. 59. — 82. Penkov I., Dinev L., Mičev M., Ivanov B., *Razvitiето na ikonomičeskata geografija v Bolgarija*. Problemi na geogr. v NR Bolgarija, Sofia 1964, 135—148. — 83. Penkov I., Lozanov E., *Po voprosa za narastvaneto i geogr. razpredeleniето na gradskoto nasel. i gradovete v NR Bolgarija za 20 god. soc. stroit.* GSU-GGF, t. 57, 1964, 67—98. — 84. Penkov I., Velčev I., *Grad Tarnovo*. Sofia 1957. — 85. Razbojnikov A., *Vidove naseleni mesta v Bolgarija*. Izv. BGD, kn. I, 1933, 337—351. — 86. Valev E. B., *Nekotorye čerty geografii naselenija Bolgarii*. Voprosy geogr. 1958, 3—36. — 87. Velev V., *Selo Karadžalovo*. GP, g. II, kn. 6, 1948, 12—18. — 88. Velev V., *Dimitrovgrad*. Sofia 1957. — 89. Velev V., *Pervomajska okoliya*. Izv. GI, t. III, 1957, 69—118. — 90. Velev V., Mičev N., *Poseliščno-stopansko razvitiето i problemi na strandžanskoto černom. krajbrežie s ogleđ kurortno delo*. Izv. GI, t. 6, 1962, 157—184.

91. Velčev I., *Po voprosa za razvitiето na ikonom. geografija v nas*. GSU-BGGF, t. 48, 1954 a t. 50, 1957. — 92. Velčev I., *Kazanlyška kotlovina*. GSU-BGGF, 1959, 1—84. — 93. Velčev I., *Po voprosa za funkcion. struktura na gradovete v Bolgarija s ogleđ na tjachnta klasifikacija*. GSU-BGGF, t. 56, 1960, 259—307. — 94. Velčev I., *Narastvane, količestv. klasifikacija i geogr. razpredeleniето na gradovete v Bolgarija*. Sb. v čest na J. Zachariev, 1964, 107—124. — 95. Velčev I., *Narastvane na gradskoto naseleniето i gradovete v NR Bolg. ot 1956 do 1963 g.* Ist. i geografija, kn. 5, 1964, 24—31. — 96. Velčev I., Borisov Z., *Geografija na naseleniето v Ichtimansko*. Izv. BGD, t. 5(15), 1965. — 97. Velčev I., *Osnovni problemi na geogr. na gradovete v NR Bolgarija*. Izv. BGD, kn. 6(16), 1966, 99—106. — 98. Velčev I., Borisov Z., Krăstev K., *Loveška prigradska zona*. GSU-BGGF, 1962, 229—260. — 99. Velčev I., Gunčev Z., Krăstev K., *Ikonomgeogr. charakt. na obščina Roman s ogleđ razvitiето i probl. na TKZS Deveti Septembri*. GSU-BGGF, 1961, 195—258. — 100. Velčev I., Mičev M., *Funkcionalna klasifikacija na malkiете gradove v Bolgarija*. Probl. na geogr. v NR Bolg. 1964, 189—200.

101. Zachariev J., *Kjustendilskoto kraišče*. Sb. nar. um., kn. 32, Sofia 1918. — 102. Zachariev J., *Čiprovci*. Posel.-geogr. proučvanija s istor. beležki. Sofia 1938. — 103. Zachariev J., *Kjustendil*. APP, g. I, 1938, 48—106.

Vysvetlenie skratiek: APP — Archiv za poseliščni proučvanija, GP — Geografski pregled, GSU-BGGF — Godišnik na Sofijskija Universitet, Biologo-geolo-geogr. fakultet, kniga 3, Geografija, GSU-GGF — Godišnik na Sif. Univ., Geol.-geogr. fak., kn. 2, Geografija, GSU-IFF — Godišnik na Sof. Univ., Istoriko-filolog. fak., Izv. BGD — Izvestija na Bolgarskoto geografsko družestvo, Izv. GI — Izvestija na Geografskija institut BAN, Sofia.)

Do redakcie došlo 20. 12. 1968.

LITERATURÜBERBLICK UND ENTWURF DER ENTWICKLUNG DER SIEDLUNGS-
GEOGRAPHIE IN BULGARIEN

Die Arbeit gibt einen Überblick über die Umwandlung der Ansichten auf den Gehalt und Aufgaben der geographischen Forschung der Siedlungen in Bulgarien während der ganzen Entwicklung der Siedlungsgeographie, bestimmt und charakterisiert die Hauptentwicklungsetappen dieser Disziplin und bietet eine Bibliographie der siedlungsgeographischen Literatur. Betont wird besonders die Charakteristik des gegenwärtigen Standes der Geographie der Siedlungen, bzw. seiner Entwicklung vom Jahre 1945 und die Bibliographie der Arbeiten aus der Nachkriegszeit.

Auf Grund der verwendeten methodischen Vorgänge, der allgemeinen Ansichten auf den Gegenstand und Aufgabe der Siedlungsgeographie, so wie der thematischen Einstellung der Arbeiten kann man in der Entwicklung der bulgarischen Siedlungsgeographie drei Hauptperioden ausgliedern: 1. Periode der Gestaltung der Siedlungsgeographie als wissenschaftlichen Disziplin, 2. Entwicklungsperiode vom Anfang des 20. Jahrhunderts bis in das Jahr 1945, 3. Entwicklungsperiode nach dem 1945 Jahr. Die zweite Periode wird weiter in zwei Teile geteilt — in die zwanziger Jahre und in den Zwischenkriegszeitraum.

Nach der Analyse der Hauptmerkmale der Siedlungsgeographie in den begrenzten Zeitabschnitten befasst sich im weiteren die Arbeit mit der Klassifikation der Literatur mit der Thematik der Stadtgeographie, ländlichen Siedlung und Publikationen allgemeinen Charakters nach der untersuchten Problematik und Methodik (zusammenfassende Arbeiten, Monographien der Siedlungen und Regionen Arbeiten die sich mit der Problematik der Klassifizierung, Typisierung, zerstreuten Besiedlung und verschiedenen partiellen Problemen der Siedlungen befassen).

Aus der Auswertung der Entwicklung der bulgarischen Siedlungsgeographie geht hervor, dass obwohl sie eine der meistentwickelten Disziplinen sowohl der Antropogeographie, als auch der ökonomischen Geographie war, besteht noch eine ganze Reihe von Grundproblemen, denen nur geringe Aufmerksamkeit gewidmet wurde, oder aber sie wurden bisher noch überhaupt nicht gelöst. Dies gilt besonders für die theoretisch-methodologische Sphäre, jedoch Lücken gibt es auch in der Lösung der konkreten Problematik. Auf der anderen Seite bilden wiederum die Ergebnisse der durchgeführten Forschungen einen wesentlichen Beitrag in der Reihe der Kenntnisse der bulgarischen Geographie und tragen zur Lösung praktischer Aufgaben, welche die Verhältnisse in der Besiedlung des Landes gleichrichten, bei.

Aus dem Slowakischen übersetzt von J. Kováčová